

Taulukko 1. Kyselyn vastausprosentit eri vuosina

	1968		1969		1972		1985	
	%	N	%	N	%	N	%	N
yleiset ammattikoulut	100	(82)	83	(83)	90	(92)	84	(121)
muut koulut	98	(1 146)	89	(1 144)	84	(1 143)	70	(1 151)
kaikki	98	(1 228)	88	(1 227)	84	(1 233)	71	(1 272)

Taulukko 2. Päihdetapausten esiintyminen koulumuodon ja käytettyjen päihteiden mukaan

	alkoholitapauksia				päihdetapauksia				yhteensä				vastanneita kouluja lkm 1985
	%				%				%				
	1968	1969	1972	1985	1968	1969	1972	1985	1968	1969	1972	1985	
ammattikoulut	32	45	49	50	15	13	20	20	47	58	69	70	102
muut koulut	13	19	20	32	10	11	16	17	23	30	36	49	807
peruskoulut				36				26				62	460
lukiot				28				6				34	329
iltalinjat				11				—				11	18
kaikki	14	21	23	34	10	11	16	18	24	32	39	52	909

datettiin nykyistä normaalikäytäntöä.

Taulukosta 1 ilmenevät kyselylomakkeen saaneiden koulujen lukumäärä ja vastausprosentit eri vuosina ja eri kouluryhmissä. Aikaisemmissa tutkimuksissa oli ammattikoulujen lisäksi eroteltu luokat ”kansalaiskoulut ja peruskoulut” ja ”kunnalliset keskikoulut ja oppikoulut”. Jaottelu ei ole vertailukelpoinen nykyisen järjestelmän kanssa, joten taulukoissa joudutaan koulumuotokohtaisissa ajallisissa vertailuissa tyytymään luokitteluun ”ammattikoulut” ja ”muut koulut”.

Vastausprosentti on sängen tyydyttävä. Tosin se on vuosi vuodelta laskenut. Julkisessa keskustelussa ovat koulujen rehtorit viime vuosina valittaneet erilaisten tiedustelujen ja hallinnollisten tilastojen runsautta. Työläntymisen ”paperitöiden” lisääntymiseen lienee muuttanut koulujen suhtautumista kyselylomakkeisiin vähemmän kunnioittavaksi sitten vuoden 1968. Ammattikoulujen suurempi vastaamisaktiivisuus taas saattaa kuvastaa eroa kyselyn toimittamistavassa. Vastausprosenttien lasku heijastaneekin pikemmin yleisiä kulttuurisia ja hallinnollisia muutoksia kuin merkityksellistä valikoitumista tutkittavan ongelman suhteen. Tulosten edustavuutta voitaneen näin pitää verrattain hyvänä. Tätä tukee sekin, että lomakkeen täyttämiseen oli

melkein kaikissa vastanneissa kouluissa osallistunut laitoksen johdon ohella myös opettajakuntaa sekä terveydenhoito- ja sosiaalihenkiöstöä.

Päihdetapaukset eri kouluissa

Taulukossa 2 on esitetty tietoja päihdetapausten esiintymisestä koulumuodoittain. Vuoden 1985 osalta tulokset on esitetty myös peruskouluihin, lukioihin ja iltalinjoihin eriteltyinä. Taulukossa on erotettu toisistaan koulut, joissa on esiintynyt ainoastaan alkoholitapauksia, ja koulut, joissa on ilmennyt alkoholitapausten lisäksi tai ainoastaan muiden päihdeiden käyttöä.

Taulukosta 2 voidaan havaita, että niiden koulujen osuus, joiden oppilailta on esiintynyt päihdetapauksia, on kasvanut vuosi vuodelta. Ensimmäisellä tutkimuskerralla päihdetapauksia oli tullut joka neljännen koulun tietoon, vuonna 1985 tällaisia kouluja oli jo runsas puolet vastanneista. Vuodesta 1972 määrä on lisääntynyt 13 prosenttiyksikköä. Käytettyjen päihteiden osuudessa on tapahtunut mielenkiintoista vaihtelua. Vuosien 1968 ja 1969 välillä ovat lisääntyneet erityisesti sellaiset koulut, joissa on tullut esiin vain alkoholitapauksia, vuonna 1972 puolestaan kasvu on

Taulukko 3. Päihdetapauskoulujen ja huumetapauskoulujen osuus vastanneiden koulujen koko määrästä lääneittäin, %

	kouluissa esiintynyt päihdetapauksia				kouluissa esiintynyt huumetapauksia				vastanneita kouluja lkm 1985
	1968	1969	1972	1985	1968	1969	1972	1985	
Turun ja Porin	25	29	38	48	11	6	12	17	115
Uudenmaan	29	42	49	62	16	23	31	28	193
Kymen	38	33	35	40	15	13	15	18	67
Hämeen	28	41	38	45	11	14	15	17	104
Mikkelin	17	35	33	51	11	7	8	17	47
Vaasan	15	24	32	50	5	6	8	11	99
Keski-Suomen	24	26	35	58	12	5	12	15	53
Kuopion	23	38	48	48	14	15	16	11	44
Pohjois-Karjalan	27	18	34	50	8	4	15	11	46
Oulun	22	23	38	52	7	8	17	15	85
Lapin	19	30	36	44	4	7	9	14	50
koko maa	24	32	39	52	10	11	16	18	909

tapahtunut etupäässä huumetapauskoulujen osuudessa ja nyt lisäystä osoittavat jälleen koulut, joissa on ollut alkoholitapauksia. Kun nuorten alkoholin käyttö ei ole yleistynyt vastaavalla tavalla, näyttäisi tämä viittaavan siihen, että päihdekontrollia on kouluissa tarkennettu vuoteen 1972 verrattuna.

Koulumuodoittain tarkasteltuna päihdetapauskoulujen osuus ammattikoulujen kohdalla on säilynyt lähes ennallaan ja lisääntyminen on tapahtunut ryhmässä ”muut koulut”. Tästä ryhmästä erottuvat selvästi peruskoulut, joiden kohdalla päihdetapauskoulujen osuus on miltei samaa luokkaa kuin ammattikoulujenkin kohdalla. Lukioissa päihdetapauskoulujen osuus on olennaisesti pienempi. Kiinnostava on lukioiden ja ammattikoulujen ero, koska molemmissa oppilaat ovat suurin piirtein samanikäisiä. Vuonna 1979 tehdyn nuorten terveystapatutkimuksen mukaan lukiolaiset käyttivät alkoholia jonkin verran vähemmän kuin ikätoverinsa muissa kouluissa (Ahlström 1982, 15—16). Eri koulumuotojen välillä havaitut erot päihdetapauskoulujen osuuksissa ovat kuitenkin niin selvät, että ne viittaavat myös ilmapiirin ja suhtautumisen oppilaiden päihitteiden käyttöön olevan lukiossa sallivampaa kuin peruskouluissa tai ammattikouluissa.

Taulukkoon 3 on koottu koulukohtaiset tiedot lääneittäin erikseen kaikista päihdetapauskouluista ja erikseen huumetapauskouluista. Päihdetapauskoulujen osuus on lisääntynyt selvästi kai-

Taulukko 4. Päihdetapausten esiintyminen kuntamuodon mukaan (N=vastanneita kouluja)

	kaupungit ¹		muut kunnat ²	
	%	N	%	N
1968	32	504	19	693
1969	42	440	25	635
1972	48	486	32	554
1985	54	515	50	394

¹Aikaisemmissa tutkimuksissa luokka ”kaupungit ja kauppalat”.

²Aikaisemmissa tutkimuksissa luokka ”maalaiskunnat”.

kissa lääneissä Kuopion lääniä lukuun ottamatta. Läänikohtaiset erot näyttävät vaihtelevan melko satunnaisen tuntuisesti. Huumetapauskouluista voidaan todeta, että läänien väliset erot ovat jonkin verran tasoittuneet, joskin Uudenmaan osuus niistä on edelleen kolmannes.

Taulukossa 4 tarkastellaan päihdetapauskoulujen osuutta kuntamuodon mukaan. Jakauma on mielenkiintoinen. Kun vielä vuonna 1972 maaseudun ja kaupunkien välinen ero oli hyvin selvä, niin vuonna 1985 se oli kaventunut miltei tasoihin.

Kaupunkien ja maaseudun välinen suhde on suurin piirtein samanlainen kaikissa koulumuodoissa, joten lukioiden suurempi määrä kaupungeissa ei selitä eron kaventumista. Päihdekontrollin tarkentaminen näyttäisi täten

tapahtuneen voimakkaammin maaseudulla. Tähän on tehtävä kaksi varausta. Ensiksikin jakaumaan lienee jossain määrin vaikuttanut myös nuorison alkoholinkäyttötavoissa tapahtunut alueellisten erojen tasoittuminen (Ahlsström 1982, 13—14). Päihdetapauksia esiintyy edelleen enemmän kaupungeissa: niitä oli kaupungeissa koulua kohti keskimäärin 4,6, kun maaseudulla vastaava suhde oli 3,1. Toiseksi koulujen lukumäärissä tapahtunut suhteellinen muutos voi viitata siihen, että eron kaventamiseen on saattanut osaltaan vaikuttaa maaseudun pienimpien kouluyksiköiden lakkauttaminen ja koulutoimen keskittäminen suurempiin yksiköihin. Oppilasmääriltään pienimmissä yksiköissä (alle 200 oppilasta) päihdetapauskoulujen osuus oli 38 %, keskiuurissa (200—500 oppilasta) 57 % ja suurissa (yli 500 oppilasta) 81 %, eli mitä suurempi koulu, sitä todennäköisemmin siellä oli esiintynyt päihdetapauksia. Tämän mukaan päihdetapauskoulujen prosenttisen osuuden kohoaminen maaseudulla saattaa olla osaltaan seurausta siitä, että siellä on lakkautettu pienimpiä ja päihdetapausten suhteen puhtaimpia kouluja. Tämän seikan tarkempaan selvittämiseen ei tässä yhteydessä ole ollut mahdollisuuksia.

Päihteiden käyttäjät

Vuonna 1985 vastanneiden koulujen tietoon oli tullut 1 891 päihdetapausta. Tietoon tulleita oppilaita oli 1 833, joista tyttöjä oli 633 ja poikia 1 200. Aikaisempiin tutkimuksiin verrattuna tyttöjen osuus on pysynyt samana koko ajan. Tapausten lukumäärä on sen sijaan kasvanut vuosi vuodelta. Päihdetapausten määrä on noin 0,5—1,0 % vastanneiden koulujen oppilasmäärästä.

Koululaisten päihteiden käytön kehitystä voidaan tämän aineiston pohjalta luotettavimmin tarkastella vertailemalla eri aineiden suhteellisia osuuksia. Vaikka kyselyn tulokset eivät kerro koululaisten päihteiden käytön tosiasiallista yleisyyttä, niin voidaan olettaa, että aineiden suhteelliset osuudet heijastavat jotakuinkin aidosti käytön rakennetta. Taulukossa 5 esitetään käytettyjen aineiden suhteelliset osuudet sukupuolittain eri vuosilta.

Taulukosta 5 havaitaan, että alkoholin suhteellinen osuus on kasvanut voimakkaasti ver-

Taulukko 5. Päihteiden kulutus rakenne sukupuolen mukaan, %

		alko- holi	liuot- timet	lääk- keet	huumaus- aineet	yht.
tytöt	1968	51	20	21	8	100
	1969	58	11	28	4	101
	1972	57	6	20	18	101
	1985	76	13	9	2	100
pojat	1968	62	30	4	3	99
	1969	76	13	5	6	100
	1972	77	8	4	11	100
	1985	83	10	3	3	99

rattuna aikaisempiin tutkimusajankohtiin. Teknisten liuottimien osuus väheni merkittävästi vuoteen 1972 asti, mutta on sen jälkeen jälleen lisääntynyt. Lääkeaineiden suosio on poikien kohdalla säilynyt samana eri vuosina. Tyttöjen kohdalla voidaan sen sijaan todeta selvä lasku aikaisempiin vuosiin verrattuna. Huumausaineiden asema on vuoden 1972 silmiinpistävän nousun jälkeen laskenut romahdusmaisesti molempien sukupuolten keskuudessa. Sukupuolten välillä on selvin ero siinä, että lääkkeiden osuus on ollut tytöillä huomattavasti suurempi kuin pojilla, kun taas pojilla alkoholi ja liuottimet ovat olleet suhteellisesti yleisempiä kuin tytöillä. Nyt erot näyttävät selvästi kaventuneen. Yllättävää on, että vuonna 1985 tyttöjen kohdalla liuottimien osuus on vastoin aikaisempia vuosia suurempi kuin heidän lääkkeiden käyttönsä ja suurempi kuin liuottimien osuus poikien kohdalla.

Merkittävin poikkeama taulukossa 5 on vuosi 1972. Käytön rakenne muiden kuin alkoholin osalta muuttui tuolloin käänteiseksi: huumausaineet nousivat alkoholin jälkeen toiselle sijalle ja liuottimet putosivat viimeiseksi. Vuonna 1985 on taas palattu vanhaan järjestykseen. Koululaisten päihdetapauksia ja todennäköisesti myös päihteiden käyttöä näyttäisi alkoholi hallitsevan entistäkin ylivoimaisemmin. Seuraavaksi suosituimpia ovat erilaiset tekniset liuottimet, sitten lääkkeet ja huumausaineet. Huumausainetapauksista viisi kuudesosaa koski kannabista. Kyselyn kulutus rakenteesta antamaa kuvaa tukevat myös tutkimusvuonna oppilaiden keskuudessa suoritettujen päihteiden käytön kartoitukset (Rissanen

Taulukko 6. Päihteiden kulutus rakenne käyttäjien iän ja sukupuolen mukaan vuonna 1985, %

	ikä	alkoholi	liuottimet	lääkkeet	huumausaineet	yhteensä	N
tytöt	—14	76	12	11	1	100	225
	15	74	17	8	1	100	261
	16	67	17	8	8	100	100
	17	90	3	3	4	100	68
	18—	82	—	12	6	100	65
pojat	—14	72	26	2	1	101	264
	15	81	11	5	3	100	398
	16	83	11	3	2	99	205
	17	92	2	2	3	99	202
	18—	91	1	4	5	101	274

1985, 11; Räisänen 1985, 13; Urponen 1986, 1321).

Käytön rakenteen tarkentamiseksi taulukoon 6 on koottu aineiden suhteelliset osuudet vuonna 1985 sukupuolittain iän mukaan eriteltynä. Yleisesti voidaan todeta, että muutokset ovat kaikissa ikäryhmissä samansuuntaisia kuin taulukossa 5 (vrt. Jaakkola & Mäkelä 1974, 84).

Alkoholi on kaikissa ikäryhmissä selvästi hallitsevin aine kummankin sukupuolen keskuudessa. Pojilla alkoholin osuus kasvaa hyvin suoraviivaisesti iän myötä ja on vanhimmissa ikäryhmissä 90 %:n luokkaa. Tyttöillä alkoholin osuus vaihtelee iän mukaan enemmän, mutta sama tendenssi on nähtävissä siinäkin. Merkittävin muutos aikaisempaan verrattuna on alkoholin osuuden voimakas kohoaminen nuorimpien ikäryhmien keskuudessa: tyttöjen nuorimmassa ikäluokassa alkoholin osuus on kasvanut 30 %:sta (vuonna 1968) vähitellen nykyiseen 76 %:iin ja poikien osalta 40 %:sta 72 %:iin (vrt. Jaakkola & Mäkelä 1974, 83—84).

Päinvastoin kuin alkoholi näyttää liuotainaineiden käyttö olevan yleisintä nuorimmissa ikäryhmissä ja häviävän sitten miltei tyystin kuvasta 16 ikävuoden jälkeen. Aikaisempiin vuosiin verrattuna on pantava merkille liuottimien osuuden kasvu erityisesti 16-vuotiaiden ikäryhmässä: aikaisemmin liuotainaineiden käyttö on rajoittunut selvemmin kahteen nuorimpaan ikäryhmään. Lääkkeiden käyttö taas on jakaantunut suhteellisen tasaisesti eri ikäryhmiin kuten nytkin, 17-vuotiaita tyttöjä lukuun ottamatta (vrt. Jaakkola & Mäkelä

1974, 84).

Huumausaineiden osuus on, 16-vuotiaita tyttöjä lukuun ottamatta, suurin vanhimmissa ikäryhmissä. Pojilla nuorimmassa ja tyttöillä kahdessa nuorimmassa ikäryhmässä huumausaineiden osuus on miltei olematon.

Käytettyjen aineiden lisäksi on syytä kiinnittää huomiota sukupuolijakaumaan eri ikäryhmissä. Nuorimpien joukossa tyttöjä ja poikia on suurin piirtein saman verran, mutta 16 ikävuoden jälkeen tyttöjen osuus laskee erittäin voimakkaasti. Sama ilmiö esiintyi myös vuonna 1972 (Jaakkola & Mäkelä 1974, 83). Koulumuodon sukupuolijakauma vaikuttaa tähän jonkin verran, mutta kokonaan se ei muutosta selitä. Tapahtuuko tässä siis kontrollin painopisteen muutos? Yksi mahdollinen tulkinta voisi olla, että sen jälkeen, kun tytöt ovat selvinneet puberteetti-ikänsä kuohunnasta, kontrolli kohdistuu voimakkaammin poikiin ikään kuin näin ennakoiden miesten ongelmallisempaa suhdetta alkoholiin. Tämä herättää myös kysymään, kontrolloidaanko koulujen päihdevalvonnalla muutakin kuin päihteiden käyttöä ja millaisia yleisempiä tavoitteita koulujen päihdekontrolliin sisältyy.

Taulukon 6 ulkopuolelta todettakoon vielä, että koulumuodoittain tarkasteltuna liuotainaineiden käyttötapaukset näyttivät keskittyvän pitkälti peruskouluihin. Huumausainetausten suhteellinen osuus taas oli jonkin verran muita suurempi lukioissa, ja alkoholin valta-asema oli ylivoimaisin ammattikouluissa. Alueellisesti tarkasteltuna huomiota kiinnitti liuotainaineiden voimakas paikkakuntakohtainen vaihtelu. Suurimmista kaupungeista liuotinta-

pauksia esiintyi eniten Vantaalla, Jyväskylässä, Oulussa ja Turussa. Huumausaineissa oli selvää keskittymistä pääkaupunkiseudulle. Huumausaineiden käytön epideemisen luonteen ja ilmeisesti myös aineiden saatavuuden vaikutuksesta päihteiden kulutus rakenne saattaa jonkin verran vaihdella paikkakunnittain (ks. esim. Helsingin kouluissa opiskelevien . . . 1986).

Tapausten ilmitulo

Vuoden 1985 päihdetapaukset ovat tulleet koulujen tietoon pääosin kahdella tavalla: koulun henkilökunta on huomannut asian tai oppilaat ovat itse kertoneet siitä. Peruskouluissa näiden lisäksi vajaa kolmasosa tapauksista oli tullut ilmi vanhempien tai tovereiden ilmoittamana. Muiden tapojen osuus, esim. ilmoittajana poliisi tai sosiaaliviranomaiset, oli häviävän pieni. Taulukossa 7 esitetään koulumuodoittain vuodelta 1985, kuinka monessa tapauksessa oppilas oli itse kertonut päihteiden käytöstään ja monenko tapauksen huomaaminen perustui koulun harjoittamaan valvontaan.

Taulukosta 7 nähdään, että iltalinjoja ja peruskouluja lukuun ottamatta päihdetapausten ilmitulo perustuu suurimmaksi osaksi henkilökunnan harjoittamaan valvontaan. Saattaa

Taulukko 7. Päihteiden käytön ilmitulotavan osuudet koulumuodoittain, %

	oppilas kertoi itse	koulun henkilökunta huomasi
peruskoulut	32	37
lukiot	22	69
ammattikoulut	15	79
asuntolat	0	98
iltalinjat	50	50

Taulukko 8. Hoitoon ohjaaminen käytetyn päihteen mukaan

	käytetty vain alkoholia				käytetty vain tai myös muita päihteitä			
	1968	1969	1972	1985	1968	1969	1972	1985
tapausten lukumäärä	431	629	1 057	1 516	311	258	485	375
näistä ohjattu hoitoon, %	5	3	5	5	23	36	41	30

tietenkin olla, että ammattikoulujen ja lukioitten oppilaat eivät kerro päihteiden käytöstään yhtä avoimesti kuin heitä nuoremmat peruskoululaiset. Toisaalta luvut voivat viitata siihen, että koulun suhde oppilaiden päihteiden käyttöön mielletään oppilaitoksissa eri tavoin, jolloin kontrollin muodotkin vaihtelevat.

Aineittain tarkasteltuna koulun harjoittaman valvonnan osuus ilmitulotavoista oli halvitsevin alkoholin kohdalla (56 %), kun taas kannabistapaukset perustuivat pääasiassa oppilaan omaan ilmoitukseen (69 %). Mielenkiintoista on, että imppaamistapauksissa tovereiden osuus (27 %) oli poikkeuksellisen suuri, mikä viitanee sen muita aineita alhaisempaan statukseen koulunuorison keskuudessa. Aikaisempiin kyselyihin verrattuna tulokset olivat suurin piirtein samansuuntaiset.

Koulujen toimenpiteet

Taulukosta 8 selviää, monessako tapauksessa oppilas on ohjattu hoitoon. Luvut esitetään erikseen pelkkien alkoholitapausten ja erikseen muiden päihdetapausten osalta. Suhautumisero on ilmeinen. Liuottimien, lääkkeiden tai huumausaineiden käytön on katsottu edellyttävän hoitotoimia useammin kuin alkoholin käytön. Pelkissä alkoholitapauksissa oppilas on ohjattu hoitoon vain poikkeustapauksissa. Vaikka hoitoon ohjaaminen muidenkin päihteiden kohdalla on laskenut vuodesta 1972, on ero edelleen hyvin selvä.

Taulukossa 9 tarkastellaan koulujen toimenpiteiden suhteellisten osuuksien kehitystä. Vertailun vaikeutena on ollut se, että monien tapausten kohdalla mainitaan useampia erilaisia toimenpiteitä: tapauksen johdosta on ryhdytty rinnakkaisiin toimiin tai sitten oppilaan päihteiden käytön jatkuessa on saatettu siirtyä asteittain ankarampaan menettelyyn. Taulukoon 9 toimenpiteet on luokiteltu Risto Jaakko-

Taulukko 9. Koulujen toimenpiteet päihderyhmittäin

	käytetty vain alkoholia				käytetty vain tai myös muuta päihteitä			
	1968	1969	1972	1985	1968	1969	1972	1985
tapausten lukumäärä	431	629	1 052	1 456	311	258	482	359
ankarin toimenpide, %								
ei toimenpiteitä, puhuttelu, ilmoitus kotiin	26	43	7	66	55	70	10	69
jälki-istunto, kirjallinen varoitus, käy- töksen alennus tai häätö asuntolasta	33	29	40	23	22	12	27	3
lopullinen tai määräaikainen erottaminen	37	26	23	3	4	5	17	1
ilmoitus koulun ulkopuolisille viranomaisille	4	2	30	8	19	14	46	27
yhteensä	100	100	100	100	100	101	100	100

lan ja Klaus Mäkelän (1974, 85) tapaan neljään pääryhmään: ei virallisia toimenpiteitä, koulun sisäiset kurinpitotoimet, erottaminen koulusta ja ilmoitukset koulun ulkopuolisille viranomaisille. Milloin tapaus on aiheuttanut useampaan eri ryhmään kuuluvia toimia, se on luokiteltu ankarimman toimenpiteen mukaan edellä esitetyn järjestyksen mukaisesti. Ankaruusjärjestys on tietenkin suhteellinen, mutta ryhmittelyä voidaan perustella myös sillä, että on periaatteellisesti mielekästä erotella koulujen sisäiset toimenpiteet ja turvautuminen ulkopuolisiin viranomaisiin (Jaakkola & Mäkelä 1974, 85). Tapaukset, joissa oppilas on ohjattu hoitoon, on luokiteltu lievimpään ryhmään silloin, kun niissä ei ole käytetty muita, rangaistuksen luonteisia tai valvontatoimenpiteitä. Hoitoon ohjaaminenhan voi käytännössä useinkin olla vain pelkkä kehoitus kääntyä koulun terveydenhoitajan tai lääkärin puoleen.

Muutokset ovat huomattavia. Epävirallisten toimenpiteiden osuus on kasvanut vuodesta 1972 pelkissä alkoholitapauksissa 7 %:sta 60 %:iin ja muiden päihteiden kohdalla 10 %:sta 69 %:iin. Erottamista on käytetty enää vain poikkeuksellisesti ja muitakin koulun sisäisiä rangaistustoimia on sovellettu päihdetapauksiin entistä harvemmin. Vuoden 1972 kyselyssä ilmennyt voimakas tendenssi turvautua koulun ulkopuolisiin viranomaisiin on sekin laantunut selvästi.

Eri tutkimusvuosien väliset erot ovat mielenkiintoisia. Vuodesta 1968 vuoteen 1969 koulu-

jen suhtautuminen päihdetapauksiin lieveni, mikä lienee heijastanut silloista vapaamielisympää asennoitumista alkoholin käyttöön (Jaakkola & Mäkelä 1974, 85). Vuosi 1972 taas on toimenpiteiden suhteen yhtä poikkeuksellinen kuin päihteiden kulutusrakenteenkin kohdalla. Huumausaineiden tulo koululaismaailmaan ja nuorten lisääntynyt alkoholin käyttö saattoivat tehdä tapaukset hankalammiksi, mutta varsin ilmeistä on, että koulut myös pyrkivät hillitsemään tilannetta kiristämällä toimenpiteitään (Jaakkola & Mäkelä 1974, 85).

Vuoteen 1972 verrattuna koulujen nykyisessä toimenpidekäytännössä on tapahtunut selvä periaatteellinen muutos. Hallitsevin menettely vuonna 1985 oli toimenpiteistä pidättyminen, puhuttelu, ilmoitus kotiin tai hoitoon ohjaaminen. Päihdetapauksista vain vajaa kolmasosa johti virallisiin kurinpito- tai valvontatoimiin. Alkoholitapauksiin suhtauduttiin tällöin rankaisevammin kuin muihin päihdetapauksiin, joiden kohdalla puolestaan turvauduttiin suhteellisesti herkemmin koulun ulkopuolisiin viranomaisiin.

Käytännön lieventymiseen on koulujärjestelmän muutoksella ollut ilmeisen suuri vaikutus. Tämä näkyy erityisesti erottamistapausten vähenemisenä. Peruskoulu-uudistuksen myötä tapahtunut siirtyminen yhtenäiskouluun merkitsi sitä, että enää ei ollutkaan rinnakkaiskoulu, johon oppivelvollisuutensa suorittamaton koululainen olisi voitu erottamisen jälkeen

osoittaa. Aikaisemmin hankalaksi käynyt oppilas voitiin erottaa keskikoulusta suhteellisen vaivattomasti. Vuoden 1969 lomakkeista käy ilmi, että tuolloin esimerkiksi oluen nauttiminen vieraan koulun illanvietossa saattoi johtaa hyvin itsestään selvän tuntuiseksi kahden viikon erottamiseen koulusta. Elokuussa 1985 voimaan tullut uusi peruskoululaki sallii ainoastaan määräaikaisten erottamisen, enintään kolmeksi kuukaudeksi. Tämäkin on nykyisen verran suuri prosessi, että siihen tuskin aivan pienestä ryhdytään (Ruuhijärvi & Toivonen 1986, 75, 106). Lukioissa ja ammattikouluissa oppilas voidaan edelleen erottaa myös lopullisesti. Toimenpidekäytännön muuttuminen on kuitenkin ollut niin raju, että se ilmeisesti on vaatinut säädösten muuttamisen lisäksi myös asenteen muutosta koulujen henkilökunnan keskuudessa. Vaikka kouluissa tapahtunut muutos lieneekin kehityksen vahvin selittäjä, on toimenpiteiden lieventymisessä saattanut heijastua myös nuorten päihdetilanteen rauhoittuminen.

Vastanneista kouluista 68 % ilmoitti järjestäneensä vuoden 1985 aikana erityisiä päihdevalistustilaisuuksia. Alustajat olivat tavallisimmin olleet raittiustoimesta (28 %), sosiaali- ja terveydenhuollon sektorilta (24 %) ja poliisista (20 %). Kouluissa oli käynyt esiintymässä myös kaksi huumeita vastustavaa vanhempainjärjestöä.

Yhteenveto

Vuoden 1985 tutkimuksessa sellaisten koulujen osuus, joissa oli ilmennyt oppilaiden päihdetapauksia, on lisääntynyt aikaisemmasta samoin kuin tapausten lukumääräkin. Tämän on katsottu johtuvan todennäköisesti koulujen päihdekontrollin tarkentamisesta. Samaan aikaan ovat koulujen toimenpiteet selvästi lieventyneet. Saattaakin hyvin olla, että juuri sanktioinnin lieventyminen on johtanut koulujen päihdekontrollin tarkentamiseen ja sitä kautta tapausten yleistymiseen. Voidaan olettaa, että mitä ankarammat sanktiot jostakin teosta seuraa, sitä tarkemmin rikkeen havaintaja harkitsee, rekisteröikö hän tapauksen vai ei. Sanktioinnin lieventyessä saattaa rekisteröintihalukkuus vastaavasti kohota (vrt. esim. Jaakkola & Takala 1971, 38—40).

Klaus Mäkelä (1979, 205) on esittänyt, että teollisissa yhteiskunnissa voidaan erottaa kolme pääasiallista tapaa hahmottaa väkijoumakysymyksiä: järjestys- ja turvallisuusongelmana, tuottavuusongelmana ja kansanterveydellisenä ongelmana. Jos mukaan liitetään vielä lähestymistapa, jossa päihdeiden käyttöä tarkastellaan osana sosialisatio-ongelmaa, voidaan jaottelua soveltaa myös tähän aineistoon.

Ensiksikin voidaan todeta, että huumetapauksia on kouluissa käsitelty terveydellisenä ongelmana. Alkoholia on pidetty enemmän järjestys-, tuottavuus- tai sosialisatio-ongelmana.

Toiseksi koulujen toimenpidekäytännön vaihtelun takana voidaan olettaa olleen myös vaihtelevia ongelman määrittelyjä. Koulujen toimenpiteiden ankaruus vuonna 1972 viittaa siihen, että tuolloin koulut näkivät nuorten lisääntyneen päihdeiden käytön uhkana kurille ja järjestykselle. Nykyinen asennoituminen ja sanktioiden lieventyminen puolestaan heijastanevat määritelmien muutoksia.

Kolmanneksi tästä näkökulmasta on mahdollista jäsentää myös eri koulumuotojen eroja. Laitoksista ammattikoulujen asuntolat näyttäisivät käsittelevän päihdeitä puhtaimmin järjestysongelmana. Tapausten ilmitulo perustuu niissä miltei täydellisesti valvontaan, huumetapauksia ei juurikaan esiinny ja häätöä käytetään toimenpiteenä enemmän kuin kouluissa erottamista. Myös ammattikouluissa on valvonta hallitsevassa asemassa, mutta toimenpiteet eivät ole yhtä pois sulkevia kuin asuntoiloissa. Ammattikoulujen voidaankin katsoa hahmottavan päihdeitä enemmän tuottavuuden eli koulutyön etenemisen kannalta. Samaa voidaan sanoa lukioista, joskin niissä yleissivistävinä oppilaitoksina päihdeitä käsitellään myös enemmän sosialisatio-ongelmana, mihin viittaa erityisesti päihdekontrollin selvästi erilainen kohdistuminen tyttöihin ja poikiin. Päihdeiden käytön käsittäminen osaksi sosialisatiotehtävää on vahvin peruskouluissa. Ilmapiiri ei perustu niin yksipuolisesti valvontaan kuin muissa kouluissa, oppilaat saattavat ilmoittaa päihdeiden käytöstään myös itse, eikä ongelmatapauksista päästä eroon erottamisella. ”Peruskoulun tulee kasvattaa oppilaansa siveellisyyteen ja hyviin

tapoihin . . .”, säädetään peruskoululain 2. §:ssä.

Aineittain tarkasteltuna alkoholin valta-asema koulujen päihdeongelmana näyttää vahvistuneen entisestään. Huumausaineiden käyttö taas näyttäisi nykyään olevan kouluissa ongelmana suhteellisen vähäinen. Yhdessä muiden tutkimusten kanssa tämä tulos viittaa siihen, että huumausaineiden käyttö koulunvaurion keskuudessa on vähentynyt 1970-luvun alkuun verrattuna. Merkille pantavaa on sen sijaan teknisten liuottimien osuuden kasvu. Toisaalta näyttää siltä, että päihteiden kulu-
tusrakenteessa on palattu entiseen malliin.

Kirjallisuus

Ahlström, Salme: Alkoholin käyttö. Teoksessa Rim-
pelä, M. & Ahlström, S. & Eskola, A. & Honkala, E. &
Kannas, L. & Laakso, L. & Paronen, O. & Telama, R.:
Nuorten terveystapatutkimus: Nuorten terveystavat Suo-
messä 1970-luvulla. Tutkimuksia 25/1982. Helsinki: Lää-
kintöhallitus, 1982

Ahlström, Salme: Nuorten alkoholinkäyttö. Teoksessa
Simpura, J. (toim.): Suomalaisten juomatavat. Alkoholi-
tutkimussäätiön julkaisuja n:o 34. Jyväskylä: Gummerus,
1986

Helsingin kouluissa opiskelevien alle 19-vuotiaiden
huumausaineiden käyttöä ja siitä johtuvaa hoidon tar-
vetta koskeva selvitys. Julkaisuja n:o 76. Helsinki: Lää-
kintöhallitus, 1986

Hinkkanen, A.: Kansakoululainsäädäntö. Helsinki
1969

Hinkkanen, A.: Peruskoulun lainsäädäntö. Porvoo:
WSOY, 1976

Jaakkola, Risto: Päihdetapaukset Suomen kouluissa
vuosina 1968 ja 1969. Sosiaalinen aikakauskirja 65
(1971): 3, 223—230

Jaakkola, Risto & Mäkelä, Klaus: Päihdetapaukset
Suomen kouluissa vuosina 1968, 1969 ja 1972. Alkoholi-
kysymys 42 (1974): 3, 80—86

Jaakkola, Risto & Takala, Hannu: Rattijuoppous
1951—1970. Sarja M: 13. Helsinki: Kriminologinen tut-
kimuslaitos, 1971

Kontula, Osmo: Huumausainerikokset ja niiden kont-
rolli: Tilanne Suomessa 1960-luvulta 1980-luvulle. Jul-
kaisuja 76. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos,
1986

Mäkelä, Klaus: Alkoholipoliittisen mielipideilmaston
vaihtelut. Teoksessa Hannula, R. & Jaakkola, R. &
Viikari, M. (toim.): Realistit, idealistit, tutkijat. Helsinki:
Tammi, 1979

Rissanen, Vuokko: Hankoniemen yläasteen oppilaiden
päihteiden käyttö. Kyselytutkimus toukokuussa 1985.
Hanko: Hangon raittiuslautakunta, 1985

Ruuhijärvi, Paavo & Toivonen, Esko: Koululainsää-
däntö. Juva: WSOY, 1986

Räisänen, Henry: Nuorten kokemus väkivalta ja vapaa-
ajan toiminnot. Kyselytutkimus Pieksämäen kaupungin
yläasteen oppilaista. Pieksämäen kaupungin peruskoulun
yläasteen julkaisuja 1/1985. Pieksämäki 1985

Urponen, Helka: Tamperelaisnuorten huumeiden
kokeilu ja käyttö. Suomen lääkärilehti 41(1986):14,
1320—1325.

English Summary

***Pekka Hakkarainen: Päihdetapaukset Suomen kou-
luissa vuosina 1968, 1969, 1972 ja 1985 (Cases of
intoxification in Finnish schools in 1968, 1969, 1972
and 1985)***

Intoxification among school pupils was surveyed with
a questionnaire sent to Finnish schools in 1968, 1969 and
1972, and then again in 1986. The purpose was to
compare the present situation with that in the earlier
years. The questionnaire was sent to all upper level
comprehensive schools, senior secondary schools and
public vocational schools in this country. The questions
concerned the number of cases of pupils using intoxicants
that came to the notice of the school authorities in 1985.
The response rate was 71%.

Cases of intoxicification have increased from year to year

among Finnish schoolchildren. Between 1969 and 1972
the increase reflected the change in alcohol legislation,
the more liberal attitude to alcohol and the inroads made
by drugs in Finnish schools. According to other studies,
the use of intoxicants by young people has declined. The
increase in 1985 is thus a sign of stricter control at school.

Schools' attitudes to intoxicification have also changed,
the measures taken to combat it in 1972 being clearly
stronger than in other years. In 1985 the main measure
taken was a talk with the pupil; punishment was rarer
than before. This difference reveals the changes in the
Finnish school community, particularly the introduction
of the comprehensive system in 1972—1977, and also
changes in the definition of intoxicification.

In 1985 alcohol misuse doubtless constituted the big-
gest intoxicant problem in schools; there was also some
use of solvents and medicines. As far as we can tell, drugs
do not appear to be a serious problem in Finnish schools
today.